

Liberalizmin Meşruiyet Zemini

Neşet Toku¹⁾

Liberalizm, tek tek herkes anlamında, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin, anayasal devlet yoluyla, muhafazasının teorisi ve pratiği olarak tanımlanabilir. Bu paraleldeki düşünceler, Batının on yedinci yüzyıl sonrası entelektüel tarihinin en göze çarpan özelliği olmasına rağmen, "liberal" kelimesi çok sonraları kullanılmaya başlanmıştır. Siyasal bir anlayışı belirtmek üzere "liberal" kelimesi ilk defa 1810-1811 yıllarında İspanya'da isyancıları nitelemek için, icat edilmiş ve 1820'lerden itibaren de Avrupa'nın diğer ülkelerinde biraz da kötü anlamda kullanılmıştır. Liberalizm doktrinine gelince, bu tabirin kabulü ve övülmeğe değer olarak görülmesi, 1947'de İsviçre'de kurulan, Mont Pelerin' Topluluğu sayesinde, ancak yirminci yüzyılın ilk yarısından sonra gerçekleşebilmiştir.

Şüphesiz, liberalizme yönelik olumsuz tavırlar nedensiz değildir. Yanlış bile olsa, bugün dahi liberalizme bir takım kötü anlamlar yüklenmesinin gerekçesi, Batının endüstriyel gelişim sürecinde, endüstride çalışan insanları acımasızca sömürmüş olma-

sından kaynaklanmaktadır. Artık bilinmektedir ki endüstrileşme, ister kapitalizm isterse sosyalizm gibi, hangi adlar altında gerçekleştirilmişse gerçekleştirilsin, sömürü karşılığında başarılmıştır. Liberalizmin, isteyerek veya istemeyerek, esasta on dokuzuncu yüzyıl kapitalizmine ait "laissez faire" ekonomik yöntemiyle aynileştirilmesi de maalesef ona yönelik eleştirilere haklılık kazandırmaktadır. Aslında, liberalizmin talihsizliği, onun siyasal bir doktrin olarak geliştiği dönemde değil de ekonomik bir doktrin olarak geliştiği dönemde adının konmuş olmasıdır. Bu yüzden ki liberalizm, siyasal bir çağrışım yapmaktan çok ekonomik bir çağrışım yapar olmuştur. Neticede de liberaller, kapitalist olarak adlandırılmış ve çalışan sınıfların ve fakir insanların süregelen düşmanlığını kazanmıştır.

Günümüzde hala birçokları, liberalizmden, laissez faire şeklinde söz ederek, onu "ekonomik liberalizm" diye adlandırılan kapitalizm ile kötü bir biçimde karıştırıp, liberalizme büyük bir haksızlık yapmaktadırlar. Oysaki liberalizm, temelde siyasal bir doktrin

olup, Marksistlerin ifade ettikleri gibi kapitalist laissez faire ekonomisinin üst-yapısı değildir. Liberalizme, laissez faire kaidesinden daha çok zarar veren hiçbir şeyin olmadığı muhakkaktır. Son derece müphem bir tabir olan, laissez faire deyimiminin liberalizm ile ilişkilendirilmesi, liberalizmin dayandığı prensipleri tahrip etmekten başka bir şeye yaramamıştır.² Dolayısıyla bu deyim, liberalizmin "lazım-ı gayrı müfark" unsuruymuş gibi düşünülmemesi gerekir. Mesela John Locke (1632-1704), siyasal anlamıyla, bir liberaldi ama bir laissez faire ekonomisi teorisyeni değildi. Locke için liberalizm demek, hukuk devleti ve anayasal demokrasi demektir. Liberal siyasal sistemin savunulmasının nedeni de yaratılıştan özgür ve eşit olan insanların hayat, hürriyet ve mülkiyet gibi (lives, liberties, estates : property) temel ve doğal haklarının, yalnızca böyle bir sistemde muhafazasının mümkün görülmesiydi.³ İnsanlar doğal olarak özgürlerdi, fakat özgürlük, ekonomide mutlak serbest ticaret ve de en güçlünün yaşayabilmesi demek olmayıp, siyasal özgürlük demektir. Özel mülkiyet, emekle elde edilen bir haktı, ama "sahip olmak için sahip olmak" ya da sadece sınırsız mal biriktirmek yahut sermaye birikimi sağlamak değildi. Yalnızca geçinebilmek ve hayatı kolaylaştırabilmek için, üreten bir ekonomi ve sürekli olarak farklılaşan bir güvensizlik ortamında, basitçe yaşama şansını artırmak anlamına gel-

mekteydi. Kısacası özel mülkiyet, korunma ve güvenlik demektir. Elbette ki sahip olmak, bir tür iktidara sahip olmak anlamına geliyordu ancak, siyasal platformda özerklik kazanmak anlamına gelmiyordu.

Siyasal bir doktrin olan liberalizmin, şüphesiz ekonomik bir boyutu vardır. Onun bu yönü, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisine vurgu yaparsa da bunun nedeni ekonomiye hiçbir biçimde müdahale edilmemesini savunmak değil, planlamacı bir ekonomi ön görüldüğü taktirde onun, hukuku ve dolayısıyla siyaseti de planlamaya kalkışacağı endişesidir. Planlamacı ekonomi anlayışının, her şeyi planlamaya kalkışmamasının, zaten imkanı da yoktur. Liberalizm, serbest piyasa ekonomisiyle bu en temel bağlantısı açısından dahi ekonomik bir aksiyoma indirgenemez. Liberalizmin asıl hedefi, bireyi ön plana çıkararak, onu güvenlikle yani mülkiyetle donatmaktır. Güvenliğin temini olarak özel mülkiyetin, ekonomik bir hayat anlayışıyla çok az ilgisi vardır. Serbest piyasa ekonomisi, liberalizm için bir sebep değil, bir sonuçtur. İnsanların temel hak ve özgürlüklerinin planlamacı bir anlayışla tehlikeye düşmesini engellemek için uyulması gereken bir ekonomik yöntemdir. Dolayısıyla liberalizm, ortaya çıkış gerekçesinin aksine, ki o imtiyazlı zümrelere karşı özgürlük ve eşitlik talebiydi, serbest piyasa ekonomisi yöntemiyle, geçmiştekilerin yerini alması istenen, yeni bir

(*) Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

1 Eamonn Butler, Hayek, Çev., Y. Z. Çelikkaya, Liberal D. T. Yay., Ankara, 1996, s. 6.

2 F. A. von Hayek, Kölelik Yolu, Çev., T. Feyzioğlu - Y. Arsan, Liberal D. T. Yay., Ankara, 1995, s. 18, 85.

3 J. Locke, Two Treatises of Government, Book II., Ed. P. Laslett, Cambridge Uni. P., Cambridge, 1994, Chap. I.

imtiyazlı zümre yaratmanın projesi olamaz.

Bu şekildeki bir yaklaşım, ekonomik refaha karşı, bir küçümseme ve kayıtsızlık, hatta karşıtlık olarak anlaşılmamalıdır. Burada kastedilen şey, aklı başında insanların nihai gayesinin hiçbir zaman ekonomi olamayacağıdır. İnsanların şu ya da bu yöndeki eylemlerinde, gerçek anlamda ekonomik motivasyonlar mevcut değildir. Sadece diğer hedefler uğrunda çabalarında etkili olan ekonomik faktörler mevcuttur. Ekonomik motivasyon denilen şey, esasında bir takım hedeflere ulaşmak için istenilen genel imkanlar, özellikle de iktidar arzudur. Daha çok kazanmak için mücadele edilmesinin nedeni, şüphesiz paranın insanlara çeşitli imkanlar sağlamasıdır. Modern toplumun geniş tüketim imkanlarına rağmen, sahip olunan paranın sınırlı oluşu ve bunun, nisbi fakirlik şeklindeki tezahürü, çoğu insanın paranın bizzat kendisini, fakirliğin nedeni olarak görüp, ondan ve ona sahip olanlardan nefret etmelerine yol açmıştır. Aslında bu düşünce, sıkıntının gerçek nedenleriyle, belli bir gücün tezahür vasıtasını, yani parayı karıştırmak demektir. Para, insanlığın icat etmiş olduğu en önemli özgürlük vasıtalarından biri olup, şüphesiz insanlara çeşitli imkanlar karşısında büyük ölçülerde seçme özgürlüğü yaratır.⁴ Kıscası para, daha doğrusu sahip olunan ekonomik imkanlar, liberalizm için, insanların özgürlük ve eşitlik gibi te-

mel hedeflerine ulaşmalarında önemli olmakla birlikte, yalnızca bir vasıta durumundadır. Bir şeyin vasıta olarak görülmesiyle, ona kapitalizmde olduğu gibi aşık olunması elbette ki farklı şeylerdir.

Marksistlerin değerlendirmelerinin aksine, siyasi liberalizm esasında, laissez faire kapitalizminden çok çok öncedir. Siyasi otorite sorununa yönelik liberal çözümün, serbest piyasa ekonomisine sahip olunmayan bir ortamda çözüm olamayacağı kabul edilse bile, bu hiçbir zaman, liberalizmin serbest piyasa ekonomisinin bir ürünü olduğu şeklinde yorumlanamaz. Liberalizmin toplumsal-siyasal platforma yönelik üretmiş olduğu esas proje, doğuştan imtiyazlı olduğunu iddia eden zümrelere karşı, yalnızca zenginlerin özgürlüğünün ve eşitliğinin temini ve iktidara katılımının sağlanması değil, zengin olmayanların da özgürlüğünün ve eşitliğinin temini ve iktidara katılımının sağlanmasıdır. Zaten bu nedenle liberalizm, tek tek herkes anlamında, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin, anayasal devlet yoluyla, muhafazasının teorisi ve pratiği olarak tanımlanmaktadır. Eğer liberalizm terimi Batıda, on dokuzuncu yüzyıl endüstriyel gelişim sürecinde, çalışan insanların ve bugünkü tabirle üçüncü dünya ülkelerinin sömürüldüğü dönemde değil de J. Locke'un döneminde icat edilmiş olsaydı laissez faire kapitalizmi ile karıştırılıp, ona kapitalizmin ödemesi gereken bedel ödetilmeyecekti.⁵

⁴ Hayek, a.g.e., s. 94.

⁵ G. Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev., T. K. - M. T., TDV. Yay., Ankara, 1993, ss. 400-410.

Liberalizm, esasta bireye saygı ve bireysel özgürlük kavramsallaştırmalarıyla hukuki platformda, hem her bir bireyin eşit kabul edilmesi zorunluluğunu, hem de onlara toplumsal hayatta kendilerini kabul edilir kılabilmeleri için fırsat eşitliğinin sağlanması gerekliliğini savunan siyasi doktrindir. Bir amaç olarak bireye saygı, siyasi uygulamaların eşit ve adil olmasında ve tüm bireyler için haklılaştırılabilir olmasında ısrar etmektir. Bireye birey olarak saygı göstermek, onların kendi hayatlarıyla ilgili düşüncelerinin ve pratiklerinin kendilerine ait bir mesele olduğunu kabul etmek ve bireysel kabiliyet ve temayülleri inkişaf ettirmelerinin saygıya değer olduğuna inanmaktır.⁶ Bu manada liberalizmin moral yol gösterici ilkesi, siyasetin herkesi kapsamak anlamında kamusal platformda meşrulaştırılması ve haklı kılınmasıdır (justification). Haddizatında liberalizmin özü, kamusal meşruiyetten başka bir şey de değildir.

Liberalizmin kamusal platformda haklılaştırılması, bir normatif meşruiyet teorisini zorunlu kılar. Böyle bir teori, kamusalın prensiplerinin belirlenmesine ve insanların bu prensiplere gönüllü bir biçimde bağlı kalmasına yardımcı olacaktır. Bu, bir anlamda siyasete moral epistemolojik bir zemin hazırlamaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, liberalizmin özü, siyasetin kamusal olarak meşrulaştırılması olduğundan, onun niçin tercih edilmesi gerektiğinin, moral bir epistemolojiyle temellendirilmesi icabeder. Bu

kontekste liberalizmin toplumsal hayatın tanzimine yönelik cevaplandıracağı soru; "siyasal iyinin veya siyasi doğrunun anlamı nedir?" ya da "siyasal iyinin veya siyasi doğrunun hakikati nedir?" soruları değil, "siyasal ve moral yargılar herkes için nasıl haklılaştırılabilir?" sorusudur. Sosyolojik zeminde ele alındığında liberal sistemin meşruiyeti (legitimacy) oldukça kompleks bir sorundur. Acaba, meşruiyetten kasıt, popüler konsensüsün sağlanması mıdır? Şüphesiz, bir siyasal anlayışın haklılığı (justification), yurttaşların çoğunluğunun yaygın kabulü ile savunulamaz. Liberalizmi diğer siyasal anlayışlardan ayırt eden temel özellik, kendisini işte bu noktada göstermektedir. Açık ki liberalizmin temel özelliği, bütün bireyler anlamında halkın rızasına (consent) dayanmasıdır. Liberalizmin üzerinde durduğu ana husus, sistemin kabulü için teorik ve pratik nedenlerin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğidir. Bu noktada yapılması gereken, toplumsal hayata yönelik doğrular ve yanlışlar konusunda, genel bir rasyonel inanç teorisi geliştirmektir. Bunun da yolu siyasetin hem özel hem de kamusal platformda birlikte haklılaştırılmasıdır (justification).

Liberalizm açısından kamusal alan, insanların belirli bir anlayış çerçevesinde eşitlendiği, bireylerden bağımsız devlete ait bir alan olmadığı gibi, özel alan da bireylerin, kamusal alanda yaşayamadıkları farklılıklarını yaşayabilecekleri, bir nevi tecrit alanı değildir.

⁶ Hayek, a.g.e., s. 15.

Kamusal alan, bireylerin tüm farklılıklarıyla birlikte var olabilecekleri ve eşit tanınacağı, herkese ait eşitlik alanı; özel alan ise hiç kimsenin bir diğerrinin eşiti olduğunu iddia edemeyeceği, yalnızca bireyin kendisine ait olan, bireysel mahremiyet alanıdır. Bunun aksine uygulamalar, sadece otoriter ve totaliter yönetimlere aittir. Ne demok-rasiyle ne de liberalizmle ilgisi vardır. Liberalizmin, kamusal alanda da özel alanda da haklı kılınmasına imkan sağlayan anlayış, doğal hukuk doktrinidir. Yani doğal hukuk, liberalizmin hem etik ve epistemolojik temeli hem de toplumsal hayatın tanziminde bireylerin ilişkilerini nasıl düzenleyeceklerine dair, doğruları ve yanlışları gösteren rasyonel norm sistemidir. Doğal hukuk; aklın ışığıyla öğrenile-bilen, rasyonel doğaya neyin uyup ne-yin uymadığını gösteren ve bu nedenle de emredici veya yasaklayıcı olan, tanrısal iradenin bir buyruğu şeklinde tanımlanabileceği gibi, apriori olarak metafizikten, insanın doğasından ya da adaletin özünden çıkarılan norm şeklinde de tanımlanabilir.⁷ Ancak doğal hukuku, aklın buyruğu olarak adlandırmak, doğru değildir. Çünkü akıl, doğal hukuku kurgulayıp tesis edemez. Olsa olsa onu, insanların kalplerine yerleştirilmiş bir kanun olarak araştırıp, keşfedebilir. Şüphesiz, doğal hukukun varlığı herkes tarafından bilinemeyebilir. Bütün insanlar yaratılış olarak akılla donatılmış ise de bazı insanlar vardır ki aklın ışığını kullanamaz veya kullanmaz, karanlığı tercih

eder. İnsan gözlerini açmadığı ve gezinti için tamamen hazır olmadığı takdirde güneş bile ona gideceği yolu gösteremez. Bu nedenle doğal hukukun bilinmesi konusunda insanların çoğunluğuna değil, akıl ve kavrayışı güçlü olanlara başvurulmalıdır. Her ne kadar insanların daha akıllıları bile doğal hukuk ve onun gerekleri hususunda tam bir mutabakata varamamışlarsa da bundan, doğal hukukun var olmadığı sonucu çıkmaz. Aksine ona yönelik tartışmalardan, onun mevcut olduğu sonucu çıkar.

Doğal hukukun varlığı; insanların vicdanından, yani kötü davranışta bulunan hiç kimsenin vicdanen kendisini temize çıkaramaması gerçeğinden de öğrenilebilir. Vicdani yargı, doğal hukukun var olduğunu gösterir. Aklın, itaat edilmesini emrettiği doğal hukuk olmasaydı, kanun olmadan herhangi bir yargılama imkanı bulunulamayacağı için, insanların vicdanlarının, eylemlerini yargılaması ve neticede suçlu ya da suçsuz bulması da mümkün olamazdı. Doğal hukukun varlığı; evrenin yapısından da çıkarılabilir. Evrende mevcut olan her şey, doğalarına uygun var oluş tarzını, tabii oldukları doğal kanunlara bağlı olarak gerçekleştirirler. Bütün varlıkların formunu, faaliyet biçimini ve ölçüsünü belirleyen şey, tabii olunan doğal kanunlardır. Evrendeki her şeyin böylesi doğal bağımlılıkları varken, insanın olmaması ihtimal dahilinde değildir. Ona diğer varlıkların üstünde ruh, müdrike, akıl ve faaliyette bulunmak için gerekli her

şeyi vermek ve bütün bunlara rağmen doğal bir sorumluluk yüklememek uygun görülmez.

Doğal hukukun varlığı; bizatihi toplumsal hayatın kendisinden de çıkarılabilir. Doğal hukuk olmasaydı insanlar kendi aralarında hiçbir sosyal münasebet ve birlik oluşturamazlardı. Toplumsal hayatın dayanağı olan sözleşmeler ve sözleşmelerin tatbikini sağlayan devlet, meşruiyetini doğal hukuka borçludur. Yöneticiler, istedikleri şekilde kanun yapma veya kanunları yenileme ve diğer insanların efen-dileri olarak, egemenlikleri lehine her şeyi yapabilme gücüne sahip olsalardı ve kendilerini bağlayan üst bir hukuk, doğal bir hukuk olmasaydı, böyle bir durumun insaniliğinden bahsedilebilir miydi? Eğer insanlar, sadece başkalarının güçleri için hazır bir av olmak amacıyla bir toplumun üyesi olsalardı, şüphe yok ki toplumun üyesi olmak onlara hiçbir şey sağlamayacaktı. Herhangi bir devletin pozitif kanunları, devlete itaati ve toplum barışını korumayı emreden doğal hukuk sayesinde bağlayıcıdır. Doğal hukuk olmadan, yöneticiler, güç kullanarak ordular yardımıyla toplumu itaate zorlayabilirler, fakat onları, kontrolü asla mümkün olmayan bir duruma da sokmuş olurlar. Çünkü insanların sözleşmelerini ve ona vefalı bir şekilde uymalarını sağlayan doğal hukuk olup, o yoksa sözleşme de vefa da uyum da yok olacaktır. Zorlamalara maruz kalan insanlar, kendilerini zorla itaate mecbur bırakanlardan elbette kurtulmaya da çalışacaklardır. Kanunlara itaat ve sada-

kat yükümlülüğü, doğal hukuktan değil de egemen gücün irade bildiriminden çıkarılmaya çalışılırsa insanlardan vaatlerine sadık kalmaları beklenilemez. Doğal hukuk olmasaydı her şey insanın keyfi iradesine dayanmak zorunda kalacak ve sorumluluk gereği davranış diye bir şeyden bahsedilemeyeceği için de insan, fayda ya da hazın emrettiği veya kör ve kanunsuz içgüdünün rastgele sarıldığı eylemden başkasını yapamayacaktı. Yine, dürüstlük ve erdemlilik terimleri anlamsız görülecek veya içi boş kelimelerden başka bir şey olmayacaktı. Oysaki dürüstlüğün ve erdemliliğin ihmal edildiği bir toplumsal hayatın imkanı yoktur. Kısacası; gayesi, insanoğlunun muhafazası olan doğal hukuk, ebedi bir kural (eternal rule) olarak daima vardır.

Bu çerçeveden bakıldığında insanların, sahip olmak için insan olmaktan başka herhangi bir şartı gerektirmeyen, yaşama hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet hakkı (lives, liberties, estates: property) gibi temel ve doğal haklarının kaynağı; ne onların zevkleri, ne toplumun ortak çıkarı, ne de devletin determinasyonudur. Bütün insanlar için geçerli olan temel ve doğal haklar, doğrudan doğruya doğal hukuktan kaynaklanırlar. Dolayısıyla, liberal bir siyasi düzende hiç kimse bir diğerrinin rızası hilafına, onun temel ve doğal hakları üzerinde tasarrufta bulunamaz. Öyle ki insanlar, temel ve doğal haklarından, kendileri isteseler bile ne vazgeçebilir ne de onları başkasına devredebilirler. Böyle bir durum, insanın

⁷ Stig Jergensen, *Hukuk ve Toplum*, Çev., Ü. Yükselbaba - N. Beysan, Donkişot Yay., İstanbul, 2001, s. 66.

doğasına da aklına da aykırıdır. Bir insanın hayatını muhafaza edebilmesi için, onun mutlak ya da keyfi otoritelerden bağımsız olması yani özgür olması gerekir. Özgürlük, kimilerince zannedildiği gibi, herkesin her istediği şeyi yapabilmesi değil; insanların kişiliklerini, eylemlerini ve sahip oldukları şeyleri doğal hukukun müsaade ettiği ölçülerde tanzim edebilmeleri noktasında, başkalarının keyfi isteklerinden, zorbalıklarından ve engellemelelerinden uzak ve bağımsız olmalarıdır. İnsanlar, kendilerine ait hususlarda doğal bir özgürlüğe sahip iseler de kendi kendilerini ya da başkalarını yahut da başkalarına ait hakları imha etme özgürlüğüne de elbette sahip değillerdir. Yani özgürlüğün doğal bir sınırı vardır. Bu sınırı belirleyen de yine doğal hukuktur. Liberal bir düzende, insanlar doğal mülkiyet hakkına sahip iseler de elbette ki doğal olarak özel mülkiyet hakkına sahip değillerdir. Doğal mülkiyet hakkına sahip olmaktan kasıt, doğanın spontane ürünleri üzerinde müşterek kullanım hakkına sahip olmaktır. Doğanın spontane ürünleri üzerinde hiç kimsenin özel sahipliği, özel tasarrufu söz konusu olamaz. Özel mülkiyet, doğuştan elde edilen bir hak değil ise de emekle elde edilen bir haktır. Bireyin kendi emeği, kendi çabasıyla elde etmiş olduğu şeye, onun özel mülkiyeti (property) denir. Emekle elde edilen şeyler üzerinde, müşterek kullanım hakkından bahsedilemez. Kısacası özel mülkiyet, emekle birlikte var olmaya başlar. Emeğinin sahibi (proprietor) olan in-

san, özel mülkiyetinin de kaynağı ve sahibi olup, özel mülkiyetinde kimseyle ortak da değildir. Birilerinin daha fazla özel mülkiyete sahip olmalarının haklı nedeni, yalnızca kendi emekleridir. İnsanlar için özel mülkiyet, ne kadar bir haksızlığın tevarüsü de yani miras da o kadar haktır. Ancak, tüm bunlar normal ise de liberal bir siyasal düzende, kapitalizmde olduğu gibi, özel mülkiyetin hayatı kolaylaştırmanın ve ihtiyaçları karşılamının çok çok ötesinde, bir sömürü vasıtasına dönüşmesi normal değildir. Doğal hukuk kaynaklı liberal bir devletin, ekonomik istismarlara müdahale etmemesi düşünülemez.

Şüphesiz, doğal hukukun ve doğal hukuk ekseninde oluşturulan pozitif hukukun temel fonksiyonu, insanlar arasında adaletin tesisini sağlamaktır. Herkese hakkını vermek anlamında adaletin tesisinin ön şartı, insanların doğal eşitliğinin kabul edilmesidir. Eşitlik kavramının iki farklı anlamını şu şekilde ayırt etmek mümkündür: İki kişi, ya "içinde buldukları şartlar aynı" olduğunda ya da "aynı muameleye tabi" tutulduklarında eşittirler. Yani eşitlik, ya orantılılık ya da yeknesaklık anlamına gelir. Kimi zaman aynı miktarları, kimi zaman da miktarların derecelendirilmesini ifade eder.

Yeknesaklık anlamında eşitliğin uygulanma zemini hukuk zeminidir. Bireylerin siyasal alanda eşit olmalarını, o siyasal formun liberal olmadığına ve mensubiyet anlamında bütün bireylerin de eşit kabul edilmediğinin göstergesidir. İnsana saygı, eşitlik dü-

şüncesinin özünü teşkil eder. İnsana saygıyı gerektiren niteliğin ne olduğu sorusu; eşitliğin hukukla ilgili bir kavram olduğu dikkate alındığında, şu veya bu nitelikte biçiminde cevaplandırılmaz. Çünkü, buradaki saygıdan kasıt, ödüllendirmeyi ya da taktiri gerektiren nitelikleri kabul etme anlamını taşımamakta, aksine topluma mensup olan herkese gösterilmesi gereken eşit muameleyi ifade etmektedir. İnsanları taşıdıkları niteliklere göre taktir etmek elbette mümkündür ve gereklidir. Ancak, bu gibi ilişkiler, daha çok bireyler arası ilişkileri kapsamakta olup, birey ve devlet arasındaki kurumsal-hukusal ilişkilerden farklıdır. Dolayısıyla eşitliğin özünü teşkil eden insana saygıyı gerektiren tek faktör, insan olmak ve topluma mensubiyettir. Özgürlük ve eşitlik arasındaki bağlantı, bireylerin pratikte fırsat eşitliğine sahip olmaları durumunda kurulabilir. Fırsat eşitliği, topluma mensubiyetin ön şartıdır. Fırsat eşitliği ifadesinde, eşitlik ve özgürlük kavramları, eşitleştirilmiş özgürlükler olarak bir arada bulunurlar. Ancak, fırsat eşitliği demek, tabiatıyla bireylerin kabiliyetlerini eşitlemek anlamına gelmemektedir. Fırsat eşitliği, potansiyel olarak özgürlüklerin eşitleştirilmesi demek olup, bu potansiyelin kinetiğe dönüştürülmesi bireylerin kabiliyetlerine ve emeklerine bağlıdır. Farklı kabiliyetlere ve farklı emeklere yeknesaklık anlamında eşit muamele etmek, elbette ki eşitlik olarak kabul edilemez. Dolayısıyla fırsat eşitliğine rağmen, kabiliyetlere ve sarf edilen emeğe bağlı olarak farklılıkla-

rın oluşması da tabiidir. Fakat bu farklılık, hukuk alanında değil, ekonomik ve sosyal statü alanında, yani pazarda ve liyakatle elde edilen mevkilerde geçerlidir. Orantılılık anlamındaki eşitlik, kabiliyetlerin ve emeğin alanı olan ekonomik ve sosyal platformlarda uygulanacak olan eşitliktir. Liberal siyasetin hem özel hem de kamusal platformda birlikte haklaştırılması (justification), tüm bunların gerçekleştirilmesiyle sağlanacaktır.

İnsanların rızaları ve sözleşmelerine dayanan liberal devlet, ne insanların özgürlükleri ve kaderleri üzerine mutlak ve keyfi bir otorite ne de tanrısal ve kutsal bir otoritedir. Böyle bir devlet, liberal perspektifte gayri meşru ve diktatördür. Diktatöryal bir otoriteye karşı koymak da bireyler için hem adil hem de meşru bir tavidir. Tüm bireyler anlamında halkın rızasına dayanmayan bir devletin, onların itaat etmelerini talep etmeye hakkı olamaz. Bireylerin onu desteklemesi de düşünülemez. Herhangi bir devletin yönetimi altında bulunmak, bireyleri o devletin hukukuna bağımlı kılıyor ise de kölesi yapmaz. Şüphesiz hukuktan kasıt, doğal hukuk ve doğal hukuk ekseninde oluşturulan pozitif hukuktur. İnsanları köleleştirmeye çalışmak, onlara savaş açmak demektir. Liberalizm açısından, hukuk harici muamelelere maruz kalan insanların, otorite meşru dahi olsa ona karşı direnme hakkı (right of resistance) vardır. Hatta, meşru olmayan şiddet uygulamalarına karşı yalnızca direnme hakları değil, hayatlarını tehdit eden durumlarda nefsi

müdafaa, yani saldırganı ortadan kaldırma hakları da vardır. Ancak, hukuk ihlalleri, yalnızca birkaç kişiyle sınırlı kalırsa ve telafi imkanı da varsa, top-yekun bir şekilde direnme hakkına başvurulmamalıdır. Bununla birlikte, illegal uygulamalar halkın çoğunluğuna yönelik olursa ve herkesin temel ve doğal hakları (lives, liberties, estates : property) tehlikeye düşecek şekilde tehdit edilirse top-yekun bir direnme de kaçınılmazdır.

Liberal bir devletin meşruiyet çerçevesinde kalmasını sağlamak, yönetimin formunun nasıl oluşturulacağı veya devletin nasıl organize edileceği ile doğrudan bağlantılıdır. Liberal bir yönetimin olması gereken formu anayasal demokrasidir. Anayasal demokratik bir devlette yönetim için sınırsız bir yetki alanından bahsedilemez. Devlet, tüm yetkilerini insanlar tarafından oluşturulan pozitif hukuktan alır. Devlet için başka bir yetki kaynağı yoktur. Devletin icra edeceği hukuk, daha doğrusu toplumda geçerli olan hukuk, insanidir ve bu yüzden de yalnızca insanların rızalarıyla oluşturulur. Hukuk, her türlü icraatında devlet için de bağlayıcıdır. Şurası unutulmamalıdır ki devlette geçerli olan tek hukuk sistemi pozitif hukuk ise de doğal hukukun hükmü hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmaz. Liberal bir devlette pozitif hukuk, doğal hukuka endeksli olarak oluşturulmak mecburiyetindedir. Doğal hukuk, liberal devlet için daima gözetilmesi gereken, ebedi ve

ezeli bir kuraldır (eternal rule). Pratikte, elbette pozitif insani müeyyideler geçerlidir, ancak doğal hukuka aykırı olamamak şartıyla. Haddizatında "pozitif hukuk, kendi doğası veya gücü sayesinde değil, otoriteye itaati ve toplum barışını korumayı emreden doğal hukuk sayesinde bağlayıcıdır".⁸ Dolayısıyla, liberal bir düzende kamu otoritesi, keyfi kural koyma yetkisi üstlenemez. Liberal devlet; toplumu, ancak resmi olarak belirlenmiş yasalarla yönetebilir. Hiçbir özel durum, yasaların değiştirilmesine gerekçe olarak gösterilemez.

Liberal siyasetin meşrulaştırılması, toplumsal hayatın plüralizm temeline dayandığının kabulüyle mümkündür. Bunun anlamı, toplumun homojen bir bütün olmadığı, aksine heterojen, çoğulcu bir yapıya sahip olduğudur. Çoğulculuk, farklı yaşama biçimlerinin ya da kültürel farklılıkların, siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygı değer olarak kabul edilmesidir.⁹ Bireylerin kendi kimliklerini özgürce oluşturabilmeleri, doğal hukukun teminatı altındadır. Kendi kimlikleriyle ilgili hususlarda, siyasetin onlara hiçbir surette müdahale etme yetkisinden bahsedilemez. Kişisel inanç düzenlemelerine sahip olmak, kamusal kabulü, yani herkesin onları benimsemesini gerektirmez. Ancak, kamusal olarak tanınmasını gerektirir. Tanınma, tüm farklılıklar için kamusal bir haktır. Kamusal haklılık, toplumu oluşturan herkesin, karşılıklı olarak birbirini

kabulünden ve tanınmasından (recognition) ibarettir. Kamusal haklılığın temel unsurları; hoşgörü ve karşılıklı sorumluluktur. Toplumsal ilişkilerin nihai standartlarını veren, kamusal haklılık, siyasetin kişiler arası (interpersonal) seviyede meşrulaştırılmasını ifade eder. Bu da; bireyleri ilgilendiren moral prensiplerle toplumu ilgilendiren politik prensiplerin müşterek tutarlılığının gösterilmesiyle sağlanır. Meşrulaştırmayı kişiler arası hale getirmek, toplumsal pratikle ilgili bireysel kabulleri, rasyonel zeminde müşterek kabullere dönüştürmektir. Bu açıdan, kamusal meşruiyet, eylemlere yönelik doğrular ve yanlışlar hususunda genel bir rasyonel inanç sistemi kurmak demektir. Rasyonel inanç sistemi de plüralizm zemininde mümkündür. Böylelikle bireyler, toplumsal platformda, farklı normları ve kabul edilebilir inançları içeren bir genel inanç sistemine sahip olacak ve her biri siyasal platformda eşit tanınmaya (recognition) değer olacaklardır.

Özetle, liberal politik hayat, elbette ki bir karmaşa ortamı değildir. Onun da bağlı olduğu bir takım prensipler söz konusudur. Şöyle ki: 1- Liberal siyasetin, ahlaki ve hukuki temelleri vardır. Liberal politikalar, yurttaşların her birinin taleplerinin haklaştırılması için, onların moral bağlılıklarının tanınmasını gerektirir. Moral kabullerin reddi, politik hayatta kargaşaya yol açar. Politik düzenin gayesi; yurttaşların bazılarının, diğerlerinin

lehine bir takım projeler için mecbur tutulmasının bir vasıtasını temin etmek değil, her bir yurttaşın haklı taleplerinin karşılandığı bir hukuk düzeni temin etmektir. 2- Liberal sistemin temel prensiplerine güven; popülist konsensüalizmden kaçınmakla sağlanabilir. Yurttaşlar farklı inançlara sahip olabilirler. Bireylerin inançlarında konsensüs sağlamaya kalkışmak, siyasetin görevi olamaz. Aksi durumda liberal bir politik hayat mümkün değildir. Siyasetin, herkes anlamında, kamusal olarak meşrulaştırılması sorumluluğu, insanların itaatsizlik ve hatta devrim haklarını da içerir. Liberalizm, meşru olmayan itaat isteklerine ve zorlamalara karşı, insanların direnme ve hatta isyan hakkını savunan bir doktrindir. 3- Liberalizm için, ahlakın ve hukukun gönüllü kabulü esastır. İnsanların moral var oluşları, hukuk ve siyaset tarafından asla sınırlandırılmaz. Hukuka itaat moral bir zorunluluk ise de hukuk, ahlaka aykırı olmadığı takdirde bu kural geçerlidir, aksi durumda değil. Liberalizm, moral konsensüs aramaz, çoğulculuk (plüralizm) arar. Ancak toplumsal platformda, eylemlerin temel kriteri, elbette ki akıldır.¹⁰ 4- Siyasi liberalizm, popülist konsensüalizmin bir türü olmadığı gibi, laissez faire ekonomisinin üstyapısı da değildir. Siyaset, laissez faire ekonomisinin üstyapısı olarak resmedilirse hem liberal prensipler temelinden yoksun kalır, hem de liberal doktrin karakter-

8 J. Locke, *Essays On The Law Of Nature*, Ed. W. Von Leyden, Oxford Uni. Press, Oxford, 1958, s. 113-121.
9 Charles Taylor, *Çokkültürcülük*, Çev., Y. Salman, YKY., İstanbul, 1996, ss. 42-80.

10 Gerald F. Gaus, *Justificatory Liberalism*, Oxford Uni. Press, Oxford, 1996, ss. 292-295.

rini kaybeder. Çünkü liberalizmde hedef laissez faire yöntemiyle insanları sömüren yeni bir imtiyazlı zümre yaratmak değil; bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin muhafazasını ve siyasal eşitliğini sağlamaktır. Bu anlamda liberal siyaset, plüralist etik'in devamıdır. Kısacası liberalizmin meşruiyet zemini ne laissez faire ekonomisi

ne de popülist konsensüalizmdir. Onun meşruiyet zemini, her bir bireyin özgürlüğünün ve eşitliğinin teminat altına alındığı hukuk platformudur. Şayet liberalizmin, toplumda kabul görmesi isteniyorsa yapılması gereken, onun bir özgürlük ve eşitlik çağrısı olduğunun gösterilmesidir.

Feminist Perspektiften İnsan Hakları

Fatma İrem Çağlar*

"Ama kadınların değerlerinin sıklıkla öbür cinsiyetin yarattığı değerlerden farklı olduğu aşikardır; bu doğal olarak böyledir. Ama revaçta olanlar eril değerlerdir." (Virginia Woolf, Kendine Ait Bir Oda)

"Yeni bir dil olmadan yeni bir dünyaya yaratılmaz" (Ingeborg Bachmann, Otuz Yaş)

Giriş

"İnsan" sözcüğüyle yaratılan "İnsan Hakları" tamlaması, pozitif hukuk tarafından tanınmış olsun olmasın, belli bir tarihsel aşamada insanların sahip olmaları gerekli sayılan bütün hak ve özgürlükleri ifade eder; pozitif hukukun dışında ve üstünde bir anlam taşır, yalnız olanı, yani kamu otoritelerince tanınanı değil, olması gerekeni de içine alır. Öyle ki, kamu otoritelerince reddedilenler bile, "insan hakları" kavramı çerçevesinden sürülüp çıkarılmış sayılmazlar.¹ Başka bir deyişle, "insan hakları gökyüzünden yeryüzüne indirilmiş tabii hukuktur".²

İnsan hakları beyannamelerinin ve yazılı anayasaların ortaya çıkmasıyla birlikte, tabii hukuk niteliğindeki insan hakları, pozitif hukuk haline gelmiştir. 1648 tarihli Westphalia sistemi ve 1815 tarihli Avrupa Büyük Devletler İttifakı; 19. yüzyılda uluslararası

hükümet ve halk örgütleri ile uluslararası hukukun (Lahey sistemi) ortaya çıkması ve bir devletler topluluğu kurması; ve Milletler Cemiyeti (1919) ile Birleşmiş Milletler (1945) örgütlerinin kurulması, sürecin analizi için önemli basamaklar ve uygun dayanak noktalarıdır.³ II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen İnsan Hakları Hukuku'nun, geleneksel uluslararası hukukun kapsamını genişlettiği söylenebilir. Bu hukuk, uluslararası hukuk sistemine başka yollarla ulaşması mümkün olmayan bireylere ve gruplara, uluslararası hukuksal taleplerde bulunma hakkı sağlamak ve böylece uluslararası hukukun devlet merkezli söyleminin genişlemesine yol açmaktadır. İnsan Hakları Hukuku'nun gelişimi, genellikle kuşak haklar çerçevesinde açıklanır. Medeni ve siyasi haklar (10 Aralık 1948- Evrensel Bildirge) ve ekonomik, sosyal, kültürel haklar (16 Aralık 1966-

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi

1 Bülent Tanör, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, BDS yayınları, İstanbul, 1994, s. 13.

2 Mithat Sançar, "Devlet Aklı" Kısacasında Hukuk Devleti, İletişim yayınları, İstanbul, 2000, s. 113.

3 Johan Galtung, Bir Başka Açından İnsan Hakları, çev: Müge Sözen, Metis yayınları, 1999, s.14.